

Өмүрканова Ч.Т.

ЖОЖДО АРАЛЫКТАН БИЛИМ БЕРҮҮНҮ УЮШТУРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

Өмүрканова Ч.Т.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ

Ch.T. Omurkanova

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION AT UNIVERSITIES

УДК: 378.1

Илимий макалада ЖОЖдо аралыктан билим берүүнү уюштуруунун педагогикалык шарттарын уюштурууга карата ар кандай көз караштар каралды. Аралыктан билим берүүнү (АББ) уюштуруудагы педагогикалык шарттар педагогикалык процессти чечүүнү талап кылган маселелер менен берилди. Педагогикалык шарттар катары билим берүүчү процессте максатка багыттуу ишке ашырылуучу жана билимди аралыктан алуунун формасынын өзгөчөлүктөрүнө жооп берүүчү, АББны уюштуруудагы актуалдуу маселелерди чечүүгө багытталган иш-чаралардын комплексине басым жасалды. Бул иш-чаралардын актуалдуулугу илимий эмгектерди анализдөөнүн натыйжасында тастыкталды.

Негизги сөздөр: *аралыктан билим берүү, педагогикалык эксперимент, педагогикалык модель, АББны уюштуруунун педагогикалык шарттары, субъектилик дарамет, дидактикалык материалдардын комплекси, коммуникациянын формалары, эффективдүү психологиялык негиз, инфоресурстар, коммуникациялык ыкмалар, аудио-визуалдык формалар.*

В научной статье рассмотрены педагогические условия организации дистанционного образования в ВУЗах, а также потребность в педагогических условиях ДО, проблемы которые должны быть решены в ходе организации педагогического процесса. В основном педагогические условия в условиях ДО должны быть направлены на решение актуальных вопросов в этой области. Актуальность этих мер подтверждается на основе анализа научных работ.

Ключевые слова: *дистанционное образование, педагогический эксперимент, педагогическая модель, педагогические условия организации ДО, субъектный потенциал, комплекс дидактических материалов и форм общения, эффективная психологическая основа, инфоресурсы, аудио-визуальные формы, коммуникационные методы.*

In the scientific article we describe the different views of pedagogical conditions of distance learning in higher education. The need for the pedagogical conditions and to the pedagogical process in matters that must be addressed. Basically pedagogical conditions to focus on solving urgent issues in this area. The urgency of those measures is confirmed by the analysis of scientific papers.

Key words: *distance education, pedagogical experiment, pedagogical model, the pedagogical conditions of the organization DE, subjective potential, a set of teaching materials and forms of communication, effective psychological basis, inforesursy, audio-visual forms, methods of communication, mistrust of informationю.*

Аралыктан билим берүү (АББ) практикасынын өткөөл мүнөзү өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ. Аралыктан билим берүүнүн салттуу формасын толуктайт жана маанилүү социалдык-маданий маселелерди чечет. Биринчиден, бул билим берүүнүн социомаданий динамикасынын маселелери. Ал жогорку билимге жарандардын мүмкүндүк алуусун гана кеңейтпестен, о.э., калктын белгилүү бир катмарынын (улуттук, кесиптик ж.б.) сурамдарын канааттандырууга салым кошот. Экинчиден, маалыматтык коомго социумдун кыймылын баштайт жана колдойт. Маалыматтык коомдо адамдын өнүгүшү үчүн шарттарды түзөт. Аны жаңы, салттуу эмес педагогикалык көрүнүштөр жана фактылар менен каныккандыгын таануу керек. Бирок, АББ бул өзгөчөлүгү билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык теория менен билим берүүчүлүк практикада топтолгон тажрыйбаларды эске алуунун зарылдыгына карама-каршы келбейт.

Аралыктан окутуу (АО) социомаданий жана педагогикалык өзгөчөлүктөрү тажрыйбалык-эксперименталдык изилдөөнү иштеп чыгууда эске алынды. Тажрыйбалык-эксперименталдык изилдөө:

- ЖОЖдо АББны уюштуруунун педагогикалык шарттарын ачуу жана негиздөөнү;
- Жогорку окуу жайында аралыктан билим берүү процессинде колдонулган билим берүүчү технологияларды негиздөөнү;
- педагогикалык экспериментте ЖОЖдо АББны уюштурууда педагогикалык моделди апробациялоону;
- ЖОЖдо АББны уюштурууда педагогикалык моделдин натыйжалуулугуна анализди камтыды.

Изилдөөдө иштелип чыккан педагогикалык модель И. Арабаев атындагы М.Р. Рахимова атындагы Квалификацияны жогорулатуу жана кадрларды кайра даярдоо институтунда эки жылдын аралыгында эксперименталдык изилдөөдөн өттү (2012-2015-жж.). Биз биринчи жана экинчи курстун студенттерин тандоого алдык, себеби бул этаптарда алар окуу-таанып билүүчүлүк процессте педагогикалык коштоого муктаж жана өздөрүнүн билим берүүчүлүк керектөөлөрүн жетиштүү түрдө толук көрсөтө алат деген божомолдон улам келип чыкты.

Педагогикалык эксперимент үч этапты камтыды: *констатациялоочу этапта* аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке студенттердин даярдыгынын

бүтүндөй диагностикасы алынды; *калыптандыруучу этап* аралыктан билим берүү процессин уюштуруунун педагогикалык моделин ишке ашыруу боюнча иштерди жана ЖОЖдо педагогикалык моделди ишке ашырууну камтыды; *текшерүүчү этапта* изилдөөнүн жыйынтыктарына анализ жана фактылык маалыматтарды жалпылоо жана кайра иштеп чыгуу жасалды.

Азыркы учурда педагогикалык шарттарды аныктоого ар кандай көз караштар бар. Көбүнчө педагогикалык шарттар деп окуу-тарбия процессин ийгиликтүү ишке ашырууну камсыздоочу процесстердин, мамилелердин, мүмкүнчүлүктөрдүн жыйындысы түшүнүлөт. Эреже катары, педагогикалык шарттарды иштеп чыгуунун зарылдыгы педагогикалык процессте чечүүнү талап кылган маселелер менен берилет. Биз педагогикалык шарттар деп билим берүүчү процессте максатка багыттуу ишке ашырылуучу жана билимди аралыктан алуунун формасынын өзгөчөлүктөрүнө жооп берүүчү, АББны уюштуруу тармагындагы конкреттүү актуалдуу маселелерди чечүүгө багытталган иш-чаралардын комплексин түшүнөбүз. Бул иш-чаралардын актуалдуулугу илимий эмгектерди анализдөөнүн натыйжасында жана констатациялоочу эксперименттин жыйынтыктарында аныкталды.

Педагогикалык шарттарды жалпы мүнөздөөгө жана кыскача жалпылоого токтолобуз. Изилдөөдө аралыктан окутууну уюштурууда олуттуу мааниге ээ педагогикалык шарттар көрсөтүлдү:

- ЖОЖдо аралыктан билим берүүнүн педагогикалык системасынын система түзүүчү элементи катары аралыктан билим берүүчү өз ара аркетти педагогикалык камсыздоо;
- окуу-таанып билүүчүлүк процессти уюштуруучу окуу-методикалык жана дидактикалык жана аралыктан билим берүүнүн спецификасына шайкеш материалдарды колдонуу;
- аралыктан өз ара аракетке даярдыкты студенттерди калыптандыруу.

АББны уюштуруунун педагогикалык шарттарынын комплексин негиздөөдө билим берүү феноменин түшүнүүдөгү азыркы тенденциялар менен мамилелер, анын социалдык-маданий мааниси менен гуманитартик инсанды өнүктүрүүчү миссиясы эске алынды.

Изилдөөдө аралыктан билим берүүчүлүк өз ара аракет социалдык өз ара аркеттин варианты катары түшүнүлөт, анткени студент өзүнүн инсандык, жекече, субъектилик потенциалын ишке ашырат.

Азыркы психологиялык илим субъектилик деңгээлде турмуштук өзгөрүүлөргө инсандын кирүү жөндөмдүүлүгү толук инсандык өнүгүүнүн маанилүү критерийи жана шарты болуп саналат деп окумуштуулар Абдуллаев С.Г., В.А. Петровский ж. б. белгилешет. Инсандын субъектилик дарамети анын өз турмушун өз алдынча түзүү, “адамдык активдүүлүктүн өзгөчө түрлөрүн – чыгармачылык, эркин, адеп-ахлактык” ишке ашыруу жөндөмдүүлүгүн чагылдырат. Аралыктан билим берүү билим берүү процессинде субъектилик потен-

циалын толук ишке ашырууга студентке мүмкүндүк берет [2].

АББнын студенти катары чыккан социалдык субъект, социалдык өз ара аракетке б.а., биздин изилдөөбүздө - аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке жөндөмдүүлүгү менен мүнөздөлөт. Бул жөндөмдүүлүгүн студент өнүктүрүш үчүн, аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоону уюштуруу зарыл. Педагогикалык камсыздоо өзүнө эки негизги компонентти камтыйт: дидактикалык материалдардын комплексин (маалыматтык жана программалык-методикалык мүнөздөгү) жана студенттер менен коммуникациянын формалары менен методдорунун жыйындысын (түздөн-түз жана кыйыр).

ЖОЖдун билим берүү процессиндеги өз ара аракеттин социалдык-маданий мүнөзү, аралыктан окутуу процессине окутуунун социалдык мүнөзүн берүү максатка ылайык деп белгилөөгө мүмкүндүк берет. Педагогикалык илимде социалдык окутуу социалдык жөндөмдүүлүктөргө, байланышка кирүү жөндөмдүүлүктөрүнө, теңтуштары жана чоңдор менен ийкемдүү сүйлөшүүгө, социумда, айрыкча группада өзүнүн инсандык позициясын аныктоого, алардын негизинде жетиштүү коопсуздугу иштелип чыгышы мүмкүн болгон эмоционалдык өзүн өзү жөнгө салуу ыкмаларына ээ болууга жаш адамды окутуу катары каралат.

Ошентип, социалдык окутуу аралыктан окутуу процессин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн студентке зарыл инсандын социалдык компетенттүүлүгүн камсыздайт. Социалдык окутуунун максаты – инсандын социалдык компетенттүүлүгүн мүнөздөөчү субъектилик сапаттарга (өз алдынчалык, активдүүлүк, жоопкерчилик жана сөздүн кеңири маанисинде социалдык белги) инсандын ээ болушу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү.

Социалдык окутууда инсанды субъектилик өнүктүрүүнүн үч негизги багытын бөлүп көрсөтүүгө болот:

– рефлективдүү – МЕН” оң образын жана өзүнүн социалдык позициясын түшүнүү; инсандык рефлексия инсандык өнүгүүнүн жогорку, баалуулук-мазмундук деңгээлине өзүн өзү жөнгө салуунун формасы болуп саналат;

– жүрүм-турумдук, башка адамдар менен гармонияда жашоонун практикалык жөндөмдөрүнүн арсеналын кеңейтүү;

– ишкердүүлүк, материалдык жана акыл-ой баалуулуктарын түзүү; ишкердүүлүк ой жүгүртүүлөр менен санаркоолордун күч теңдемине өздүк “МЕН”ди ишке ашырууга, реалдуу аракеттерге өтүү.

АББны уюштурууну изилдөө проблемасынын контекстинде бул багыттарды төмөнкүдөй интерпретациялоого болот:

– рефлективдүү-окуу маалыматтын жана таанып билүүнүн баалуулугун түшүнүүнүн негизинде өзүн өзү жөнгө салуу, аң-сезимдүү кабылданган билим берүү максаты катары өздүк позицияны түшүнүү,

о.э. анын ийгиликтүүлүгүн камсыздоочу өз ара аракет;

- практикалык маалыматтык жана коммуникативдик ыкмаларды жана жөндөмдөрдү кеңейтүүчү жүрүм-турумдук;

- өздүк билим берүүчүлүк мейкиндикти түзүүгө, окуу-таанып билүүчүлүк (билим берүүчүлүк) ишкердүүлүктө өзүн өзү жөнгө салууга багытталган ишкердүүлүк.

Социалдык окутуунун башкы мүнөздөмөлөрүн жалпылоо менен жаш адам АББда төмөндөгүдөй көндүмдөрдү өздөштүрөт:

- турмуштук баалуулуктарды түзүү (билим, аркылуу) жана мында конкреттүү практикалык натыйжаларга жетишүү;

- максаттар-натыйжалар менен аралык максаттар-каражаттарды айырмалоо;

- социалдык, маданий, нормативдик талаптар менен өзүнүн каалоолору менен түшүнүктөрүн айкалыштыруу жана түшүнүү;

- билим берүүчүлүк өз ара аракеттин маңызын түшүнүү жана буга өз жүрүм-турумун айкалыштырып куруу;

- түздөн-түз жана ортомчул пикир алышуунун, маалыматтык ишмердүүлүктүн чөйрөсүндө маданий ыктардын кеңири репертуарына ээ болуу жана колдонуу.

АОнун негизги мазмуну – бул позитивдик инсандык өзүн өзү аныктоо үчүн жагымдуу шарттарды түзүү. Позитивдик инсандык өзүн өзү аныктоо “МЕН” оң образынын калыптанышы жана конструктивдик социалдык оптимизмдин позициясы катары каралат. Биз бул көз карашты кабылдайбыз жана позитивдик инсандык өзүн өзү аныктоого жардам берүү ийгиликтүү окуу-тарбия берүү ишмердүүлүгү жана аралыктан өз ара аракет үчүн эффективдүү психологиялык негиз болуп саналат деп эсептейбиз.

Социалдык окутуу психологиялык эмгектерде социалдык-психологиялык жардам катары каралат. Бирок, биз, инсандын социалдык адаптациясына таасир эткен бул формаларды чектеген авторлорго (А.А. Андреев, Кененбаев А.М.) кошулабыз жана аны жаш адамдардын социалдашышына таасир эткен өзгөчө түр катары карайбыз. Айрыкча А.А. Андреев, психологиялык жардамдын башка түрлөрү менен салыштырууда төмөндөгүдөй өзгөчөлүктөрдү бөлүп көрсөтөт:

- социалдык окутуу абдан көрүнүп турган дидактикалык мүнөзү менен айырмаланат; ал мейкиндикте жана убакытта окуу-тарбиялык аракеттердин так уюшулушунун негизинде курулат жана табыгый турмуштук ишмердүүлүгүнө айкалышкан окуучулардын биргелешкен ишмердүүлүгүнүн конкреттүү практикалык натыйжаларына багытталат;

- социалдык окутуу атайын тузулгон социумдун чегинде ишке ашырылат, анткени бир жагынан уюшулган өзгөчөлүгү менен айырмаланат, экинчи жагынан окуучулардын жашаган аймагынын реалдуу социалдык-нормативдик мейкиндигине жазылган;

- ар бир жаш адамга социалдык окутуунун жеткиликтүүлүгү.

Уюшулган билим берүүчүлүк өз ара аракетте жаш адамдардын өздөрүнүн социалдык окутууну (же өзүн өзү окутууну) ишке ашыра алышы маанилүү болуп саналат.

Көрүнүп тургандай, өзүнүн мүнөзү боюнча социалдык окутуу АББнын спецификасына толук жооп берет, бул социалдык окутуу аралыктан билим берүү процессине интегрирленген деп констатациялоого мүмкүндүк берет жана аны педагогикалык камсыздоонун манилүү аспектиси болуп саналат.

Социалдык окутуунун жоболорун колдонгон аралыктан билим берүү процессинин негизинде социалдык чөйрөнүн функцияларын кабылдаган, ачык өнүгүүчү маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөнү түзүү принциби жатат. Ачык өнүгүүчү маалыматтык-билим берүүчүлүк чөйрөнү, биз, маалыматтык-билим берүүчүлүк өз ара аракеттин негизинде уюшулган жана кызматташтыктын интеллектуалдык атмосферасы, окуу-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүктүн жана пикир алышуунун мүнөздөрүнүн мазмуну жана интенсивдүүлүгү боюнча кадыресе чөйрөдөн өтө жогору айырмаланган социум катары түшүнөбүз. Мындай чөйрөдө инсандын өзүн өзү ийгиликтүү өнүктүрүүнүн инсан аралык жана субъектилик-инсандык механизмдери актуалдашат, инсандын “каалоосунун”, “умтулуусунун” негизинде баалоочу критерийлери өзүн өзү баалоонун критерийлери менен жоопкерчиликке алмашат. Социалдык-окутуучу эффект студенттердин активдүүлүгүнүн эсебинен камсыздалат, социалдык жана маданий шартталган методдор менен өз ара аракеттин ыкмаларын колдонуу менен дал келеген формаларда аралыктан өз ара аракет процессин туура уюштуруу анын пайда болушу үчүн стимул болуп кызмат аткарат.

Аралыктан билим берүүчү өз ара аракетти педагогикалык камсыздоодогу негизги багыттар, анын каражаттары, методдору жана формалары мындай:

- окууга жана таанып билүүгө студенттердеги оң мотивацияны колдоо жана жардам берүү, ийгиликтин кырдаалын түзүү жана баалоочу методдордун жардамы менен; окуу маалыматтарынын мазмунун акырындап татаалдаштыруу жана көбөйтүүнүн жардамы менен аны сунуштоонун варианттуулугунда жетишилет.

- маалыматтык ишмердүүлүктүн жана өз ара аракеттин ыкмаларын калыптандырууну жана стабилдештирүүнү камсыздоо инфоресурстардын (анын ичинде интернет) мазмунун жана маалыматтарды алуунун ыкмалары жөнүндө түз маалымат берүүнүн методдору менен; маалыматты издөө, кайрадан иштеп чыгуу жана сунуштоо боюнча студенттин аракеттерин алгоритмдештирүү менен;

- окуу-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүктүн өзүн уюштурууну камсыздоо окуу маалыматтын блоктук-модулдук уюштуруу менен, программалык окутуунун негизинде студенттердин окуу ишмердүүлүгүн структуралаштыруу менен;

– ортомчул коммуникациянын ыкмаларын калыптандырууну камсыздоо. Окуу маалыматтарын презентациялоого талаптардын системасында жана текшерүүнүн жана кайтарым байланыштын кырдаалдарында аны интерпретациялоо менен.

Аралыктан билим берүүчү процессти педагогикалык камсыздоо системасы аралыктан билим берүүчү өз ара аракетке даярдыкты калыптандырууга багытталган.

Изилдөөдө АББны уюштурууну педагогикалык камсыздоонун аралыктык (дистанттык) формалары колдонулду: маалыматты берүүнүн аудио-визуалдык формалары (лекциялардын, консультациялардын, кесиптик-ориентирленген кырдаалдардын жазуулары, Интернет-ресурстар жана жеткиликтүү маалымат базалары, слайд-лекциялар менен өз алдынча иш). Таанып билүүчүлүк кызыгууну өнүктүрүүгө жардам берүүчү уюштуруучулук формалар проблемалык окутууда жеткиликтүү толук сунушталган., анда жобо-иштелменин негизине студенттер үчүн суроолор менен тапшырмаларда берилген.

Окуу-методикалык жана дидактикалык материалдар АББны уюштурууда өзгөчө мааниге ээ. Бул маани аралыктан билим берүү процессинде аткарган функциялары менен аныкталат. Биз негизги эки функциясын бөлүп көрсөтөбүз: маалыматтык-мазмундук жанга уюштуруучулук.

ЖОЖдо билим берүү процессин уюштуруу үчүн төмөндөгү жобо актуалдуу: социалдык ишмердүүлүктүн көлөмү жана мазмуну (биздин кырдаалда – студенттин окуу-таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгү жана педагогикалык өз ара аракеттеги коммуникативдик ишмердүүлүгү) студенттин маалыматтык керектөөсүнүн көлөмү менен мазмунун аныктайт, бул өз кезегинде билим берүү процессинде каралган маалыматтык ресурстардын көлөмү менен мазмунун аныктайт. Маалыматтык мамиленин көз карашында билим берүү процесси маалыматтык ситстема катары чыгат. Коюлган максаттарга жетишүү үчүн канча жана кандай маалымат талап кылынаарын түшүнгөндөн кийин, адам дал ошондой маалыматты издей баштайт. Ошондуктан билим берүү процесси маалымат менен иштөө системасында так, туура дал келүүлөрдү сактоого негизделген өз ара аракеттин технологияларын өзүнө камтышы керек.

Маалыматты керектөөдө адам өзү тоосколдук жаратышы мүмкүн, бул качан ага сунушталган маалыматты колдонбогондо болот. Б.В. Поршневин сөзү менен айтканда, мунун себеби мында турат, маалымат адамда ишенүү жана ишенбөө фильтрлери аркылуу өтөт. Ал ишенимдүү жана пайдалуу болушу мүмкүн, бирок кабылданбаган бойдон калат, же

тескерисинче, калп жана зыяндуу болсо да адам тарабынан кабылданышы мүмкүн. Бул карама-каршылык Интернет тармагындагы студенттердин ишинде көп келип чыгат[4].

Маалыматка ишенбөө – бул инсандын аны кабылдашындагы жалгыз бөгөт (барьер) эмес деп эсетейт окумуштуу-педагог Н.А.Багдасарова[3].

Тажрыйбалык-эксперименталдык изилдөөдө маалыматтык өз ара аракеттин бөгөттөрүнө (барьерлерине) көрсөтмөлөрдү жалпылоо менен, биз, психологияда тоталдык-негизги деп аталган бөгөттөрдү бөлүп көрсөттүк, анткени алар негативдик маанисин сактайт: ЖОЖдун билим берүү процессинде өз ара маалыматтын кайсы гана түрү болбосун дайыма кездешет жана аралыктан өз ара аракетти татаалдатат.

Белгилик (тилдик) бөгөт. Качан маалымат кабыл алуучуга жеткиликсиз формада болгондо келип чыгат. Ал белгилик кыртыштан мазмунду алып чыга албайт, анткени аны “ачуу” абалында эмес. Белгилик бөгөттү жеңүү үчүн, белгисиз белгилик формадан маалыматтын мазмунун которууга жөндөмдүү ортомчунун жардамына баруу керек.

Тезарустук. Бардык сөздө тааныш жанга түшүнүктүү, алардын байланыштары да түшүнүктүү. Бирок бүтүндөй маани түшүнүксүз болгон кырдаалда келип чыгат, анткени маалыматта сөз нерселер жөнүндө болуп жатат, аларды түшүнүү үчүн алдын ала маалыматтардын, билимдердин белгилүү бир запасы, б.а. тезарус керек. Тезарус менен маалыматтын дал келүү проблемасы теориялык гана эмес, практикалык да мааниге ээ. Эгер коомдук турмуштун бир участогунун таасири анчалык эмес болсо, жогорку билимде тезарустук бөгөт окутуучу менен студенттен өзгөчө билимдердин коштоосун талап кылган, маданият таануучулук, экономикалык, социологиялык жана башка маалыматтардын зор көлөмү менен байланыштуу олуттуу мааниге ээ.

Адабияттар:

1. Андреев, А.А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение» / А.А. Андреев // Дистанционное образование, 1997. – №4. – С. 16 – 19.
2. Абдуллаев, С.Г. Оценка эффективности системы дистанционного обучения / С.Г. Абдуллаев // Телекоммуникации и информатизация образования. - 2006. - №4. - С. 110 – 117
3. Багдасарова, Н.А. Психологические аспекты дистанционного образования / Н.А. Багдасарова, Е.В. Чмылова, И.В. Богданов // Инновации в образовании. – 2003. – № 5. – С. 78-90
4. Поршнев, Б.Ф. Социальная психология и история / Б.Ф. Поршнев. – М.: Наука, 1996. – 213 с.

Рецензент: к.п.н., и.о. доцент Ажыманбетова Г.И.